

Anna Rönkä ja Simo Sarkki

Globaalivirtojen paikallistuminen

Sellutehdas, ihmiset ja paikka Kemijärvellä

Localized global flows: pulp mill, people and place in Kemijärvi

Globalization has changed socio-economical settings all over the world and it has also affected Finnish forest industry. Globalization can be witnessed when factories have been closed down in Finland, like in Kemijärvi, and new factories have been opened in new locations mainly in the global south. In this article, we examine the views of former workers of Kemijärvi pulp mill closing via anthropologist Arjun Appadurai's idea of globalization, which consists of five flows or scapes: technoscape, financerscape, ideoscape, mediascape and ethnoscape. Through our content analysis of theme interviews we noticed that the workers' views could be categorized with Appadurai's theory. The former workers' views of the reasons behind the pulp mill closing were different than those in the official statements of the pulp mill management. The workers did not understand why the profit-making factory had to close down. However, some parts of the theory did not fit the Kemijärvi case. We found that, in his theory, Appadurai has neglected the influence of place in shaping the global flows.

Keywords: globalization, forest industry, plant shut-downs

Globalisaatio on muuttanut taloudellisesti-poliittisia asetelmia kaikkialla maailmassa, ja sen seuraukset ovat erilaisia eri paikoissa eri aikoina. Globalisaatiosta on keskusteltu parin viimeisen vuosikymmenen ajan runsaasti, ja se on muuttanut pienen akateemisen piirin määrittelyistä arkielämän termiksi (Kofman & Youngs 2008: xi). Nykyisen globalisaation sanotaan perustuvan useisiin tekijöihin, kuten informaatioteknologian kasvamiseen ja kehittymiseen, palvelujen ja hyödykkeiden kansainvälisten markkinoiden kasvuun, tiedon maailmanlaajuiseen levitykseen, monikansallisten yritysten ohjaamaan työvoiman uuteen kansainväliseen työnjakoon, demokraattisten arvojen leviämiseen suurimpaan osaan maailmaa ja ihmisten lisääntyneeseen liikkumiseen ympäri maapalloa (Held & McGrew 2007: 4). Usein globalisaatio määritellään laajasti hyödykkeiden, ihmisten, ideoiden, viestien, mielikuvien, ideologioiden, pääoman sekä teknologian lisääntyneenä ja jatkuvana virtana maapallolla; niiden liikkeenä yli erilaisten kansallisten ja kansainvälisten rajojen (Appadurai 2001: 5; Held & McGrew 2003: 3).

Globalisaatio on vaikuttanut myös suomalaiseen metsäteollisuuteen. Suomen metsäsektorin toimintaolosuhteet ovat muuttuneet ja muuttuvat todennäköisesti jatkossakin metsäteollisuuden ja metsäpolitiikan kansainvälistymisen seurauksena. Yritysten rooli kansallista etua ajavina toimijoina näyttää muuttuvan epäselvemmäksi, sillä keskeiset suomalaiset metsäyhtiöt eivät ole enää ensi-

sijaisesti kansallisia toimijoita vaan ylikansallisia suuryrityksiä. Tällöin myös osa voitoista virtaa ulkomaille. Lisäksi ulkomaiset sijoittajat vaikuttavat metsäyhtiöiden toimintaan. Nämä seikat saattavat osaltaan johtaa yritysten toiminnan hyväksyttävyyden vähenemiseen (Rytter 2004: 73; 2009; Donner-Amnell & Rytter 2010). Globalisaatio on näkynyt Suomessa myös tehtaiden sulkemisenä ja tuotannon siirtämisenä halvemman tuotannon maihin (Lang 2008; Pakkasvirta 2008), mikä vaikuttaa sellutehdaspaikkakuntien ihmisten toimeentulomahdollisuuksiin. Uhka tehtaiden sulkemisesta saattaa johtaa myös kansalaisliikkeiden syntyyn, kuten Kemijärvellä tapahtui sellutehtaan lakkauttamisen yhteydessä. Itä-Lapin suurin työllistäjä, Kemijärven sellutehdas, lakkautettiin vuonna 2007, ja tehtaalta jäi työttömäksi yli kaksisataa työntekijää (Rytter 2009; 2010; Rönkä 2010).

Tarkastelemme Kemijärven sellutehtaan entisten työntekijöiden näkemyksiä globalisaatiosta ja sellutehtaan lakkauttamisesta. Kysymme haastatteluaineistoon nojaten, mistä tehtaan sulkeminen entisten työntekijöiden mielestä johtui. Kuvaamme sellutehtaan sulkemiseen johtaneen prosessin haastatteltavien näkökulmasta, ja selitämme globalisaatioprosessia Kemijärvellä sosiaali- ja kulttuuriantropologi Arjun Appadurain globaalien kulttuuritalouden teorian kautta.

Lähestymme abstraktia globalisaatio-käsitettä Appadurain (2002: 50) viiden globaalivirran kautta, joita ovat finanssi-, tekninen-, ideologinen-, etninen- ja mediavirta. Virrat kannustavat jakamaan globalisaation rahan, teknologioiden, ideologioiden, ihmisten ja tiedon liikkeisiin maapallolla. Näin abstrakti globalisaatiokäsite voidaan pilkkoa helpommin lähestyttäviin prosesseihin. Appadurai, kuten globalisaatiokirjallisuus yleensä, keskittyy makrotason taloudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin prosesseihin. Globalisaation vaikutukset sekä ihmisten reaktiot niihin vaihtelevat kuitenkin alueittain ja ovat tapauskohtaisia (ks. Lewellen 2002: 26). Pyrimme haastatteluaineistomme kautta tuomaan ihmisläheisen ja tapauskohtaisen näkökulman globalisaatioprosessin tarkasteluun (ks. Inda & Rosaldo 2002: 5). Kysymme, voiko Appadurain viisi virtaa linkittää sujuvasti työntekijöiden näkemyksiin globalisaatiosta. Yhdistämällä globalisaatioteoreetikon ajatuksia paikallistuneisiin käsityksiin globalisaatiosta tarkastelemme, tuoko makrotason teoria lisäarvoa globalisaatiotapausten käsittelyyn, ja koettelemme sen soveltuvuutta paikkaan sidottuihin käsityksiin globalisaatiosta.

Esittelemme Appadurain teorian lyhyesti seuraavassa luvussa täydentäen sitä aihepiiriä käsittelevällä kirjallisuudella. Tämän jälkeen taustoitamme Kemijärven sellutehtaan tapausta, mikä tarjoaa kontekstin haastatteluaineiston käsittelylle. Pääaineistomme toimii Stora Enson lakkautetun Kemijärven tehtaan entisille työntekijöille tehtyt 13 teemahaastattelua, jotka toteutti kirjoittajista ensimmäinen vuoden 2009 lopussa ja vuoden 2010 alussa (Rönkä 2010). Analysoimme aineiston käyttäen teoriaohjaavaa sisällönanalyysia (Tuomi & Sarajärvi 2002: 110, 116), jonka ohjaamina luokittelimme litteroidun haastatteluaineiston Appadurain virtojen mukaan. Kuitenkin välttääksemme turhan mekaanista rakennetta käsittelemme aineistoa sellutehtaan sulkemisprosessia noudatellen, ja yhdistämme Appadurain virrat sulkemisprosessin eri vaiheisiin.

Globaalivirrat linkittyvät suhteellisen hyvin työntekijöiden näkemyksiin globalisaatiosta. Ainoastaan Appadurain etniseen virtaan ei löytynyt vastinetta aineistostamme. Haastatteltavien käsitykset tehtaan lakkauttamisen syistä erosivat tehtaan ja valtionjohdon esittämistä perusteluista, eivätkä kemijärveläiset ymmärtäneet, miksi tehdas lakkautettiin. Sisällönanalyysin perusteella nostamme aineistosta esiin myös globalisaatioprosesseihin liittyviä teemoja, jotka eivät sopeineet Appadurain teoriaan. Havaitimme, että paikalla on tärkeä asema suhteessa eri globaalivirtoihin ja niiden dynamiikkaan. Lopuksi pohdimmekin paikan suhdetta globalisaatiovirtoihin.

Appadurain globaalit virrat

Määrittelemme globalisaation Arjun Appadurain mukaan viiden toisiinsa linkittyneen mutta erillisen virran kautta. Virrat viittaavat liikkuviin, epääännöllisiin muotoihin, jotka kuvaavat kansainvälisiä rahamarkkinoita ja eri kulttuurivaikutteiden risteilyä maapallolla (Appadurai 2001: 5). Appadurain mukaan globaalien talouden monimutkaisuus liittyy talouden, kulttuurin ja politiikan välisiin vuorovaikutuksiin, jotka rakentuvat globaalien virtojen välisistä suhteista (Appadurai 2002: 50–51).

Appaduraita on kritisoitu siitä, että hän ei itse asiassa tee selvää eroa globaalien maisemien (*scapes*, prosessin tulos) ja virtojen (*flows*, prosessi) välille, mikä vaikeuttaa yksityiskohtaisen analyttisen otteen rakentamista. Ero on siinä, että maisemat (*scapes*) tuotetaan prosesseissa (*flows*) (Heyman & Campbell 2009: 133). Tässä käsittelemme viittä eri maisemaa (*scapes*) prosesseina ja liikkeinä: raha,

teknologia, ideat, ihmiset ja informaatio ovat jatkuvassa liikkeessä, eivätkä ne ole vakaita maisemia. Tämä tulkinta sopii tavoitteeseemme tarkastella Kemijärven sellutehtaan sulkemiseen ja globalisaatioon liittyviä prosesseja. Appadurain erottelu viiden eri virran (huom. *scope + flow*) välillä tarjoaa kriittistä huolimatta hyvän analyttisen otteen, jonka avulla globaalit prosessit voidaan pilkkoa viiteen alakategoriaan, joita voidaan tarkastella esimerkiksi Kemijärven tapauksen kautta. Kutsumme näitä viittä globalisaatioprosessin osaa globaalivirroiksi. Näkemysme mukaan globalisaatio on prosessi, jolla on erilaisia vaikutuksia eri paikoissa. Tässä artikkelissa olemme kiinnostuneita paikallistuneesta globalisaatiosta prosesseina.

Appadurain teorian lähtökohtana on se, että ihmiset muodostavat ”kuvitteellisia maailmoja” (vrt. Anderson 2007: 39) tiedotusvälineiden tarjoamien kuvien avulla. Kuvien kautta suhteet eri ihmisten välillä tiivistyivät monimutkaisiksi globaaleiksi verkostoiksi. Informaatio- ja kuljetusteknologioiden kehitys on helpottanut ihmisten liikkeitä. Kehittyneiden teknologioiden avulla myös talous toimii uudella tavalla erilaisten rajojen yli ja pääomaa siirretään valtavia määriä paikasta toiseen. Tämä vaikuttaa eri yritysten toimintaan, sillä niiden on pärjättävä uudessa globaalissa kilpailussa. Siksi monet yritykset tehostavat toimintojaan esimerkiksi säästämällä tuotantokustannuksissa lakkauttamalla tehtaita ja perustamalla uusia halvempien tuotantokustannusten maihin (ks. Ylä-Anttila 2007: 80; Lang 2008). Globalisaatiosta juontavien tuotannon siirtojen ja lakkauttamisten seuraukset näkyvät monien ihmisten elämässä muun muassa ihmisten lisääntyneenä liikkuvuutena yli maiden rajojen (Forsander *et al.* 2004: 12–13) sekä työpaikkojen menettämisen myötä.

Tekninen virta

Arjun Appadurai (2006: 180) viittaa teknologian kehitykseen yhtenä globalisaation kehityksen mahdollistajana. Tekninen virta viittaa globaaliin teknologiaan, joka muuttuu, kehittyy ja liikkuu yli erilaisten rajojen. Monikansallisten yhtiöiden juuret ovat useissa maissa, ja yritysten omistajapohja on usein monikansallinen (Appadurai 1996: 34). Ruotsalais-suomalainen Stora Enso on myös laajentanut toimintaansa esimerkiksi Brasiliaan ja Uruguayihin (Taloussanommat 2010). Nykyglobalisaation muutoksen ja kaupan kasvun takana on ennen kaikkea nähty olevan erilaisten teknologioiden nopea kehitys (Irwin 2005: 25). Erityisen tärkeää on ollut tavaroiden ja tuotannontekijöiden

paremman ja tehokkaamman liikuteltavuuden mahdollistava kuljetustekniikan kehitys sekä informaatiotekniikan kehittyminen (Väyrynen 2001: 41–42; Appadurai 2002: 48; Laurila 2007: 44). Appadurai liittää myös tehtaiden fuusiot tekniseen virtaan kuuluviksi. Suomen metsäteollisuudessa tehtiin yritysjärjestelyjä 1980-luvulla, ja alalta katosi vajaassa vuosikymmenessä parikymmentä yhtiötä. 1990-luvun lopulla suurimpien metsäyhtiöiden toiminta ja omistus globalisoituivat ja kasvua haettiin kansainvälisten yritysostojen ja fuusioiden avulla (Ojala 2008: 227–229).

Finanssivirta

Appadurai puhuu finanssivirroista, joissa globaalia pääomaa sijoitetaan monimutkaisiin liikkeihin, joita on yhä hankalampi seurata ja selittää. Rahoitusmarkkinat, pörssikauppa ja hyödykkespekulaatiot liikuttavat valtavia summia ympäri maailmaa (Appadurai 1996: 34). Hyödykkeiden, palveluiden ja markkinoiden globalisoituminen muodostuu ulkomaisten suorien investointien kasvusta, monikansallisten yritysten päättävästä roolista sekä kansainvälisten tuotantoverkostojen kehittymisestä (Castells 2003: 316–317). Yritykset hylkäävät tiukat organisatoriset kehykset ja pystyvät siirtämään tuotantoa joustavimmille alihankkijoille (Yang 2000: 481). Samalla uhkana on, että halvemman kustannustason maissa valmistetut hyödykkeet tulevat myös teollisuusmaiden markkinoille. Tästä seuraa työpaikkojen vähentymistä ja työehtojen kiristymistä. Kansainvälisen kaupan kasvun seurauksena hallitusten mahdollisuus ohjata kansainvälisiä talousvirtoja heikkenee (Väyrynen 2001: 47). Globaalikapitalismi kulminoitui Suomen metsäteollisuudessakin yritysten omistuksen avaamiseen ulkomaisille sijoittajille 1990-luvulla ja suomalaisyritysten suorien ulkomaisten sijoitusten kasvuun (Ojala 2008: 196).

Ideologinen virta ja ruohonjuuritason globalisaatio

Ideologiset virrat ovat poliittisia ja koostuvat taloudellisista ja kulttuurisista ideologioista sekä niiden vastaideoologioista (Appadurai 1996: 36–37). Uusliberalistinen ajattelu nähdään usein globalisaation ideologisena pohjana (Lewellen 2002: 6; Patomäki 2007: 10; Raman 2007: 104). Uusliberalismi on poliittisen taloustieteen teoria, jonka mukaan ihmisten hyvinvointia voidaan lisätä parhaiten vapauttamalla yksilön yritteliäisyys ja osaaminen sellaisessa viitekehityksessä, jota määrittävät vapaa kauppa, vapaat markkinat ja yksityinen omistus-

oikeus (Harvey 2008: 7–8). Uusliberalismissa ajatellaan valtion tehtäväksi luoda tällainen institutionaalinen viitekehys ja tukea sitä (Burgess & Stracharn 1999: 129). Uusliberalistisen ajattelun ydin on oletus siitä, että vapaat markkinat ja vapaa kauppa varmistavat yksilönvapaudet (Patomäki 2007: 10–12; Kettunen 2008: 118–120).

Ruohonjuuritason globalisaatiolla Appadurai viittaa uusiin sosiaalisiin muotoihin, jotka ovat ilmaantuneet haastamaan, neuvottelemaan ja muuttamaan globalisaation aiheuttamia seurauksia sekä luomaan uutta tiedonvaihtoa ja sosiaalista liikettä, joka toimii itsenäisesti erossa yritystoiminnasta ja kansallisvaltioista. Ruohonjuuritason toimijat voivat olla hallituksesta riippumattomia järjestöjä, jotka toimivat paikallisella tai alueellisella tasolla (Appadurai 2001: 3, 16–19; 2006: 183). Kemijärvelle perustettiin ruohonjuuritason globalisaatiota edustava kansalaisliike pian sen jälkeen, kun tehtaan lakkauttamissuunnitelmista ilmoitettiin.

Mediavirta

Appadurain (1996: 6–7, 35–36) jaottelussa mediavirta viittaa sähköisen elektronisen tiedonsiirron mahdollisuuksiin television, elokuvien, internetin ja sanomalehtien välityksellä sekä näiden medioiden luomiin ”kuvastoihin” maailmasta. Mediavirtojen tuottamien kuvien kautta ihmiset muodostavat ”kuvitellut elämänsä” omikseen ja myös muualla asuvien elämistä muodostetaan mielikuva. Mediavirrat liittyvät globalisaatiossa lisäksi yhteydenpitoon toisten ihmisten kanssa. Kemijärvellä mediavirrat tulivat vahvasti esille tehtaan lakkauttamisilmoituksen jälkeen, kun uutinen tehtaan kohtalosta levisi tiedotusvälineissä ympäri Suomea.

Etninen virta

Etnisellä virralla Appadurai viittaa yleisesti ihmisten liikkeisiin ympäri maailmaa, ja näitä liikkeitä pidetään usein erottamattomana osana globalisaatiota (Borjas 2005: 77). Etninen virta ei viittaa ainoastaan etnisiin vähemmistöihin, vaan ihmisten liikkeisiin yleensä. Tähän virtaan kuuluvat niin turistit, maahanmuuttajat, pakolaiset, vierastyöläiset kuin myös muut liikkuvat ryhmät, jotka liikkeillään vaikuttavat samalla lähtö- ja tulomaiden sisä- ja ulkopolitiikkaan. Maailmassa on vielä useita paikallaan pysyviä yhteisöjä, mutta ihmisten liike muokkaa niitä kaiken aikaa. Yhä suurempi osa ihmisistä liikkuu tai haaveilee liikkumisesta (Appadurai 1996: 34).

Suomen metsäteollisuuden globalisaatio ja Kemijärvi

Suomen metsäteollisuudesta ja globalisaatiosta

Suomi elää metsästä, on metsässä ja on metsä.
(Kuisma 2008: 16)

Suomi on Euroopan suhteellisesti metsäisin maa ja on edelleenkin muita teollisuusmaita riippuvaisempi metsävarannoistaan, puunjalostusteollisuudesta ja metsäyhtiöistään. Suomi on kohonnut puunjalostuksen ja alan teknologian suurvallaksi: maailman kymmenestä suurimmasta metsäteollisuusyrityksestä kolme on suomalaisia (Pöyry ja Metsäteollisuus ry 2010). Metsäteollisuus on ollut kansainvälinen teollisuudenala koko sen historian ajan, sillä tuotannosta valtaosa on myyty ulkomaille. Teollisuus on kuitenkin juurtunut syvästi kotimaahansa, ja ala on ollut pitkään kotimaisessa omistuksessa, hyödyntänyt kotimaisia metsävaroja, värvännyt suomalaisia työntekijöitä ja asioinut suomalaisten poliitikkojen kanssa. Kuitenkin 1990-luvun lopulla suomalaiset metsäyhtiöt muuttuivat omistukseltaan, tuotannoltaan ja materiavirroiltaan maailmanlaajuisesti toimiviksi yrityksiksi, ja suurten metsäyhtiöiden osakkeita alkoi siirtyä enemmän ulkomaalaisten eläkesäätiöiden ja osakesijoittajien käsiin (Jensen-Eriksen 2008: 187).

Viimeisin vaihe Suomen metsäteollisuuden globalisaatiossa alkoi 2000-luvun alkuvuosien jälkeen, jolloin massa- ja paperiteollisuuden talousvaikeudet yllättivät monet tahot. Tehtaita suljettiin, Venäjä asetti puulleen vientitullit, Euroopan unioni kehitti uudet tavoitteet uusiutuvan energian käytölle ja hiilidioksidin päästökauppa tiukkeni. Sellu- ja paperitehtaiden sulkeminen on hämmäntänyt poliitikkoja, kansalaisia ja metsäalan asiantuntijoitakin. Hämmennystä on lisännyt se, että jotkut suuria supistuksia tehneistä yrityksistä, kuten Kemijärven sellutehdas, ovat olleet kannattavia. Jälkikäteen on arvioitu, että toimintaympäristössä tapahtui 2000-luvun alussa ennakoimattomia muutoksia. Painopapereiden kannattavuutta laski yhtä aikaa useat tekijät: Yhdysvaltain dollarin heikkeneminen, hidas paperin kysynnän kasvu ja Aasian paperintuotannon lisääntyminen. Nämä tekijät johtivat lyhyellä aikavälillä paperintuotannon ylikapasiteettiin ja heikkoon kannattavuuteen Euroopassa. Pääoman tuottoa on yritetty parantaa konsernintasoisella kustannusleikkausohjelmalla sekä luopumalla kannattamattomasta tuotannosta (Niskanen 2005: 31–33).

Kemijärven sellutehdas

Kemijärven sellutehdas aloitti toimintansa tammiukuussa 1965 (Pikkarainen 2003: 7–12), ja sillä oli suuri merkitys sijaintialueellaan Itä-Lapin seutukunnassa (Honkatukia & Törmä 2005: 2). Kemijärven sellutehdas kävi neljäkymmentävuotisen historiansa aikana läpi useita omistajavaihdoksia ja fuusioita. Kemijärvi Oy liitettiin valtio-omisteiseen Veitsiluoto Osakeyhtiöön vuonna 1968. Vuonna 1996 Veitsiluoto Oy ja Enso Gutzeit Oy yhdistyivät Enso Oy:ksi, jonka tytäryhtiönä Kemijärven Sellu Oy jatkoi. Vuonna 1998 kaksi suurta metsäyhtiötä, suomalainen Enso Oy ja ruotsalainen Stora Ab yhdistyivät Stora Enso Oyj:ksi ja Kemijärven Sellu Oyj fuusioitiin Stora Enso Oy:öön (Massaliike 2008). Koko tehtaan neljäkymmentä vuotta kestäneen historian aikana tehtaassa tehtiin useita laajoja investointeja, joiden seurauksena tehdas sopeutui markkinoiden muutoksiin ja tekniseen kehitykseen. Vuosina 1965–2004 tehtaaseen investoitiin 185,2 miljoonaa euroa vuoden 2000 rahassa mitattuna (Alaluusua 2007a: 8). Kemijärven sellutehtaan rakennusinvestoinneilla on ollut suuri merkitys alueen työllisyydelle (Honkatukia & Törmä 2005: 2, 18).

Stora Enso ilmoitti 25.10.2007 saneeraustoimista, joiden seurauksena suljettiin Kemijärven sellutehdas, Summan paperitehdas Haminassa, Anjalankosken tehtaalta yksi paperikone ja Norrsundetin sellutehdas Ruotsissa. Kemijärvellä lakkauttaminen merkitsi yli kahdensadan työpaikan katoamista (Rytteri 2009: 279). Stora Enson toimitusjohtajan mukaan tärkeimmäksi syyksi lakkauttamisiin oli puukustannusten nousu. Stora Enson maajohtaja perusteli sulkemista sillä, että puun kysyntä ylitti tarjonnan: puuta oli jouduttu tuomaan Venäjältä ja Baltiasta samalla, kun kotimaisen puun hinta oli noussut. Puunkulutusta oli pakko vähentää Suomessa ja puuvirtojen ohjaus piti järjestää uudelleen (Alaluusua 2007b: 8). Julkisuudessa Stora Enson toimitusjohtaja mainitsi keskeisiksi syiksi myös tehtaan pienen koon ja koneiden vanhan iän (Ylönen 2007: 9). Stora Enson pienin markkinaselluysikkö sai lähteä, koska yhtiö halusi vähentää puunkäyttöä koko maassa ja näin alentaa jäljelle jäävien tehtaidensa raaka-ainekustannuksia (Alaluusua 2007a: 8). Kysyntää vähentämällä haluttiin kääntää hinta laskuun, jolloin kannattavuus paranisi. Lapin puu oli tarkoitus ohjata Kemin ja Oulun tehtaille. Tavoitteet puunkäytön rajoittamisesta ja hinnan säätelystä tarkoittivat, että Kemijärven tehdasta ei myöskään haluttu myydä kilpailevalle

yritykselle (Rytteri 2009: 279). Maajohtaja kiisti, että lopettamisen syynä olisivat olleet Venäjän mahdolliset puutullit, vaan päätöksen pohjana oli puun saatavuus vuonna 2007 (Alaluusua 2007a: 8–9).

Kemijärveläiset ja lappilaiset laajemminkin vaativat, että tehtaan toiminnan oli jatkuttava, joko Stora Enson tai jonkun toisen yhtiön voimin (Rytteri 2009: 279). Kemijärveläiset perustivat 31.10.2007 kansanliikkeen, jonka tavoitteena oli puolustaa sellutehtaan toiminnan jatkamista. Liike nimettiin Kemijärven Massaliikkeeksi, ja sen puheenjohtajana toimi Kemijärven kaupunginhallituksen puheenjohtaja. Massaliikkeessä oli mukana tehtaan henkilöstöä, metsänomistajia, Itä-Lapin alueen yrittäjiä ja kansalaisjärjestöjä. Lisäksi apuna oli juristeja sekä metsäteollisuuden ja talouden asiantuntijoita. Massaliike kehitti useita vaihtoehtoja tehtaan sulkemiselle. Massaliikkeen mukaan tehdas oli taloudellisesti kannattava ja siihen oli investoitu paljon 2000-luvulla. Erityisesti tehdas olisi soveltunut biopolttoaineita tuottavaksi yksiköksi (Pikkarainen 2008: 5–6). Massaliikkeen toiminta oli monitahoista ja sisälsi esimerkiksi vierailuja poliitikkojen luo Helsinkiin, heidän tapamistaan Kemijärvellä, mielenilmauksia, tehtaan valtaamisen sekä yhteydenpitoa brasilialaisen kansalaisjärjestön kanssa, joka oli kritisoinut Stora Enson yhteisyrityksen Veracelin Bahian sellutehdasta (Rönkä 2010: 39–43).

Kemijärveläisten käsityksiä globalisaatioprosessista

Kemijärvellä on viime vuosina hävinnyt tuhansia työpaikkoja tehtaiden lakkauttamisten myötä. Kemijärvellä toimi Torstai Oy:n vaatetehdas, joka lakkautettiin 1990-luvun alussa, Orionin lääke-tehdas lakkautettiin vuonna 2002 ja matkapuhelimien latureita valmistanut Salcompin tehdas lakkautettiin vuonna 2004 (Alaluusua 2007a: 8–9). Työpaikan menettämisellä on erilaisia vaikutuksia ihmisten arkielämään, ja työpaikkojen lähteminen vaikuttaa myös alueilla laajemminkin.

Sellunkeiton aika Kemijärvellä on ohi

Haastatteluisia tuli esille tehtaan historia aina tehtaan tulosta Kemijärvelle 1960-luvulla tehtaan lakkauttamispäivään vuonna 2007. Monet haastateltavat olivat olleet töissä tehtaalla kymmeniä vuosia, parhaimmillaan yli neljäkymmentä vuotta. Näin koko tehtaan elinkaari oli tullut useille tutuksi. Näiden kertomusten kautta sellutehtaan val-

tava aluetaloudellinen merkitys Kemijärvelle tuli hyvin esille. Tehtaan työpaikkojen lisäksi koko sen ympärille rakentunut metsäorganisaatioketju toi talousalueella töitä yli tuhannelle. Tehtaan perustamisesta lähtien sen tarjoama työ oli houkutellessa alueelle muuttajia, ja useissa perheissä monta sukupolvea oli työskennellyt tehtaalla. Yhteishenki tehtaalla oli hyvä, ja siellä työskennelleet kokivat olevansa osa yhtä suurta perhettä.

Kemijärven sellutehdas oli käynyt läpi useita fuusioita historiansa aikana. Vuonna 1998 silloinen Enso fuusioitui ruotsalaissomisteisen Storan kanssa ja fuusiossa syntyi nykyinen Stora Enso (Kantola 2002: 100). Yritykset solmivat fuusioita, jotta niiden markkinaisuus, tuottavuus sekä voitot kasvaisivat (Forsander 2004: 68). Fuusiot liittyvät keskeisesti finanssivirtoihin eli taloudelliseen globalisaatioon. Lisäksi Appadurai liittyy monikan-sallisten yritysten kautta tapahtuvat yritysfuusiot osaksi teknisiä virtoja.

Haastateltavat suhtautuivat kriittisesti Enson fuusioon Storan kanssa. He kokivat, että työilmapiiri ja työssäviihtyminen huonontuivat uuden työkuulttuurin myötä. Koettiin, että johtamiskulttuuri muuttui kylmemmäksi ja suhteet tehtaan johtoon huonontuivat. Työntekijöiden hyvinvoinnin ja ammattilaisosaamisen sijaan alettiin kiinnittää enemmän huomiota moniosaamiseen, pörssikursseihin ja voiton maksimointiin. Yhteishenkeä teennäisesti lisäävien uusien toimenpiteiden tähdellisyyttä ei ymmärretty. Aluksi uusi johtamistapa oli tuntunut mukavalta uudelta tuulelta, mutta pian moniosaamisen korostaminen ja työmenetelmien muutokset aiheuttivat närää haastateltavissa. Koettiin, ettei ammattilaisuutta enää arvostettu. Haastateltavien näkemyksissä fuusiot eivät olleet myönteisiä asioita, vaan niiden tuomat muutokset koettiin kielteisinä. Fuusioiden kautta ihmisten sosiaalinen hyvinvointi tehtaalla heikentyi.

Lakkauttamisen syitä epäillään

Tehtaan lakkauttamisuutinen tuli yllätyksenä ja järkytyksenä kaikille. Julkisuudessa esitettiin erilaisia taloudellisia syitä tehtaan lakkauttamiselle. Kemijärven sellutehtaan lakkauttamista perusteltiin raakapuuhintojen kallistumisella, ylimääräisen kapasiteetin poistamisella markkinoilta, tehtaan pienellä koolla ja vanhoilla koneilla. Haastateltavat kuitenkin nostivat vahvasti esille, että tehdas oli kannattava ja siksi tehtaan lakkauttaminen oli perusteetonta. Haastateltavat eivät ymmärtäneet, miksi kannattava tehdas, joka sijaitti raaka-aineen keskellä, piti lakkauttaa.

Yleinen tulkinta haastateltavien keskuudessa oli, että yhtiö puhui julkisuudessa puun saatavuuteen ja puun hintaan liittyvistä seikoista, koska lakkauttamisia ei voitu perustella kannattamattomuudella. Julkisuudessa puhuttiin paljon puun saatavuuden ongelmista, jotka vaikuttivat puun hintaan korottavasti, mutta haastateltavat olivat sitä mieltä, ettei alueella ollut puupulaa. Toisaalta julkisuudessa ihmeteltiin puupula-argumenttia, koska joidenkin talousasiantuntijoiden mukaan ongelmana oli pikemminkin ylikapasiteetti: liian moni tehdas kilpaili samoista puuvaroista. Nämä näkemykset voivat olla saman asian kaksi puolta: Kemijärvellä asiaa käsiteltiin puun riittävyden kannalta, julkisuudessa ja yhtiön perusteluissa tehtaiden määrän kautta.

”Se on suoraan tuo rahan taivaallinen valta”, kemijärveläisten käsityksiä lakkauttamisen syistä

Kemijärveläisillä oli lakkauttamisen syistä omat käsityksensä, jotka kaikki liittyivät läheisesti taloudelliseen globalisaatioon. Haastateltavien käsitykset lakkauttamisen syistä jakautuvat neljään teemaan: aluetaloudellisiin ja -poliittisiin sekä ideologisiin seikkoihin, pörssiyhtiöihin ja valtion omistajapolitiikkaan liittyviin asioihin, keskusteluun Kemijärvestä kolonialismin kohteena sekä mielipiteisiin Stora Enson laajentumissuunnitelmista esimerkiksi Brasiliassa. Osa haastateltavien käsityksistä olivat samoja kuin julkisuudessa esitetyt perustelut tehtaan lakkauttamisen syistä. Osapuolet keskustelivat asiasta pitkälti median välityksellä, eikä suoraa keskusteluyhteyttä saatu rakennettua.

Haastatelluilla oli käsityksensä globaalin talouden toimintamalleista ja niiden vaikutuksista lakkauttamispäätökseen. Yhtenä lakkauttamisen syynä oli haastateltavien mielestä raaka-aineen hinnan kontrollointi: lakkauttamalla tehdas puun hinta saatiin alas ja puuta saatiin ohjattua yhtiön muille tehtaille, jolloin yhtiö pääsi ohjailemaan markkinoita. Tämä näkemys oli yhteneväinen yhtiön kanssa, sillä Stora Enso perusteli lakkauttamispäätöstään halulla ohjata Kemijärvellä jalostettava puu muille tuotantolaitoksilleen turvatakseen niiden toiminnan.

Taru Peltola (2008: 261) on analysoinut tehtaan ympärillä käytyä keskustelua, ja hänen mukaansa siitä paljastui, että Stora Enso on tottunut hallitsemaan puumarkkinoita ja ohjailemaan puuvirtoja. Haastateltavat kritisoivat yhtiön strategista suunnitelmaa hallita alueen puuvarantoja torjumalla potentiaaliset tehtaan ostajaehdokkaat (myös Peltola 2008: 261–262). Koettiin myös, että Pohjois-Suomen, Ruotsin ja Venäjän puuraaka-aineen

kesken on meneillään nollasummapeli, jossa yhden tehtaan lakkauttaminen hyödyttää alueen muita tehtaita (myös Kasvio & Nieminen 1999: 61). Kritisoiitiin sitä, että Suomesta ajetaan puuta Ruotsiin, jolloin Ruotsi sai etua alalla kruunun ja euron kurskien vaihtelujen vuoksi (myös Hulkko 2008: 346). Ruotsalaisen Wallenbergin suvun suurta valtaa teollisuudenalalla pidettiin myös huonona asiana. Lisäksi haastateltavat kokivat, että aluepolitiikka oli unohdettu kokonaan ja päätökset yrityksessä tehtiin tunteettomasti yritysten pääkonttoreissa kartasta kaukaisimmat tehtaat lakkauttamalla.

Selkkaukset Greenpeacen kanssa toivat oman ideologisen lisäsvynsä keskusteluun. Greenpeace ajaa metsien suojelua, mutta haastateltavat korostivat tehtaan hakkaaman puun tulevan nuorehkoista talousmetsistä, joita pitääkin juuri hakkuilla harventaa. Tehdas ei haastateltavien mukaan siis käyttänyt raaka-aineenaan vanhojen metsien puita.

Arveltiin myös, että pörssiyritykset ja valtion omistajapolitiikka olivat nykyisten muutosten takana. Yksi finanssivirtojen keskeisistä ilmenemisluodoista ovat pörssikurssit (Appadurai 1996: 34). Haastateltavat suhtautuivat pääasiassa kriittisesti pörssiyrityksiin. Niitä pidettiin kasvottomina ja voiton maksimointiin tähtävinä. Lisäksi valtiomistajan vetäytyminen tilanteesta ja yhtiön päätöksiin vaikuttamatta jättäminen herättivät haastateltavissa ihmetystä.

Esille nousi myös Kemijärven sijainti pohjoisen periferiassa. Koettiin, että Kemijärvi on syrjinnän ja kolonialismin kohteena, koska sieltä on aina viety raaka-aineita ja alueelle oli tuotu muutamiksi vuosikymmeniksi yrityksiä, jotka lopulta lakkautettiin tai siirrettiin muualle. Näillä siirroilla oli selkeitä vaikutuksia ihmisten elämään alueella, ja muutama haastateltavista olikin kokenut työpaikan menettämisen jo toisen kerran lyhyen ajan sisällä, kun heidän aikaisempi työpaikkansa Salcomp oli siirretty muualle. Suuryrityksiä pidettiin vanhan kolonialismin jatkajina niiden riistäessä työntekijöitään esimerkiksi halvempien tuotantokustannusten maissa. Niiden koettiin pitävän näin yllä eriarvoistavaa järjestelmää. Lisäksi Stora Enson suunnitelmat esimerkiksi Etelä-Amerikassa nähtiin Suomen tehtaiden alasajon taustalla vaikuttavina tekijöinä. Etelä-Amerikkaan perustettuja plantaasipeltoja ei pidetty eettisesti tai ekologisesti hyväksyttävänä asioina.

Silloin kaikki pitivät yhtä ja puoluerajat hävisivät

Kemijärvellä lakkauttamispäätöstä ei kuitenkaan vähin äänin hyväksytty, vaan kemijärveläiset perustivat Massaliikkeen, jonka päämääränä oli sel-

lutehtaan toiminnan jatkaminen. Massaliikkeestä muodostui nopeasti koko kaupungin yhteinen kansalaisliike. Massaliikkeen organisatorinen malli oli hyvin järjestäytynyt. Ydinjoukkoon kuului muutama henkilö, jotka olivat esillä mediassa kannanottoineen. Mukana oli eri alojen asiantuntijoita, ja liikkeen takana olivat lähestulkoon kaikki kemijärveläiset ja sen puolella oltiin laajasti koko Suomessa. Massaliikkeen voidaankin tulkita olevan Appadurain ruohonjuuritason globalisaatiota edustavat liike, joka reagoi omalla tavallaan globalisaation aiheuttamiin muutoksiin. Ulkoisen uhan edessä toimivat ihmiset järjestäytyivät puolustamaan oikeuksiaan työhön ja hyvinvointiin liittyen (Appadurai 2005: 275–276). Haastateltavat näkivät Massaliikkeen hyvin myönteisenä, yhteishenkeä lisäävänä ja vahvistavana asiana. Appadurain globalisaatioteorian perustana on mielikuvituksen rooli globalisaatiossa. Kollektiivinen mielikuvitus voi luoda solidaarisuutta, vastarintaa ja määrittää toiminnan perusteet. Haastateltavien näkemykset Kemijärven tehtaan tilasta ja tuntemukset massaliikkeestä olivat hyvin samankaltaisia. Heidän ajatuksensa tehtaan lähtemisen syistä olivat myös yhteneväisiä. Tällainen jaettu käsitys asioiden tilasta on edellytys massaliikkeen synnylle (Appadurai 1996: 8, 19).

Monenlaiset mediasuhteet

Massaliike käytti mediaa vahvasti hyväkseen asiansa ajaessaan, ja Kemijärven tilanne oli otsikoissa päivittäin kuukausien ajan. Appadurain teorian mukaisesti tässä linkittyvät medianäkyvyys ja siitä seurannut sosiaalinen kollektiivisuus. Kemijärvellä joukkotiedotusvälineet piirsivät kuvan kemijärveläisten hädästä, johon useat ihmiset eripuolilta Suomea ja maailmaa ottivat kantaa ja myös osaa. Media tarjoaa erilaisia ja uusia näkemyksiä mahdollisista elämistä: niihin samaistutaan, niitä voidaan vastustaa tai ottaa osaa niiden puolesta (Appadurai 2005: 276).

Haastateltavat kokivat medianäkyvyyden monin tavoin: yhtäältä siihen suhtauduttiin myönteisesti ja sillä nähtiin olevan hyötyä muille vastaavassa tilanteessa oleville, toisaalta osaa medianäkyvyys ahdisti tai sitä kohtaan oltiin hyvin kriittisiä. Massaliike sai paljon myönteistä ja kannustavaa palautetta ympäri Suomen. Moni yllättyi, että tiedotusvälineet Etelä-Suomea myöten toivat esille kemijärveläisten hädän ja heidän näkemyksensä tilanteesta. Mediassa esitettiin väitteitä, joihin Massaliikkeen edustajat vastasivat nopeasti niin ikään tiedotusvälineiden kautta. Keskinäistä keskustelua

ei juuri käyty muuten kuin virallisissa tiedotustilaisuuksissa, joissa haastateltavien mukaan yhtiön johto oli jo valmiiksi asettautunut puolustusasemiin. Tämän takia lakkauttamisen syyt jäivät medianäkyvyydestä huolimatta epäselviksi kemijärveläisille ja varmasti suurelle osalle muuta yleisöä. Kemijärvellä mediakeskustelussa suuri yleisö oli Massaliikkeen ja työntekijöiden kannalla vastapoolinaan yhtiön johto ja poliitikot.

Toisaalta jotkut kokivat, ettei medianäkyvyydestä ollut minkäänlaista hyötyä, vaikkakin taistelun ja metelin ylläpitämisen sekä kyseenalaistamisen todettiin saattavan auttaa muita vastaavassa tilanteessa olevia myöhemmin. Osalle taas jatkuva mediapyöritys ja lehtiotsikot tuntuivat ahdistavilta ja lannistavilta, aiheeseen törmäsi jatkuvasti, eikä se tuntunut hyvältä. Mediaa kohtaan oltiin hyvin kriittisiä. Median koettiin vääristelevän totuutta, jopa suoranaisesti valehtelevan. Koettiin myös, että moni media käänsi Massaliikkeelle pian selkensä, eikä liikkeen toimista raportoitu enää tietyissä viestimissä.

Mediavirtojen ja Massaliikkeen suhteet tiivistyivät kuvaavaksi esimerkiksi globalisaatiosta Massaliikkeen ja brasilialaisen kansalaisjärjestön tekemän yhteistyön kautta. Tämä kohtaaminen ei tosin tullut haastattelussa juuri esille, vaikka aiheesta kirjoitettiin paljon lehdissä (esim. STT 2008: 14). Median välityksellä nämä kaksi liikettä olivat kuulleet toisistaan ja pitivät yhteyttä keskenään. He tapasivat Helsingissä, jossa Massaliike sekä Brasilian maattomien liike pohtivat yhdessä, miten Stora Enson globaalit laajentumissuunnitelmat saadaan estetyksi. Brasilialainen liike ei halunnut sellutehdasta alueelleen, kun kemijärveläinen liike taisteli puolestaan tehtaan säilyttämisen puolesta. Globalisaatio siis synnytti uudenlaisia sosiaalisia todellisuksia, sosiaalisuuden muotoja, joista esimerkkinä voidaan pitää näiden kahden kansaliikkeen yhteistyötä. Kemijärvellä tällä yhteistyöllä ei ollut konkreettista merkitystä, mutta tunne sosiaalisesta yhteenkuuluvaisuudesta ja yhteisen vastaideologian kannattamisesta oli voimaannuttavaa.

Ideologinen yhteentörmäys

Massaliike edusti ruohonjuuritason globalisaatio-liikettä, joka vastusti globaalitalouden kyseenalaistamatonta ulottamista Kemijärvelle. Se olikin ideologisesti törmäyskurssilla yhtiön johdon ja joidenkin poliitikkojen kanssa. Koettiin, että yhtiön- ja valtionjohto tekivät järjettömiä päätöksiä huonon tietämyksen varassa, eikä Massaliikkeen esittämiä vaihtoehtoja otettu huomioon. Poliitikkojen heikko tietämys metsäteollisuuden lainalaisuuk-

sista hämmästytti haastateltavia, ja monen usko politiikkaan lakkasi täysin. Yhtiönjohtoa pidettiin tunteettomana ja kivikasvoisena. Appadurain (2002: 53) teoriassa ideologinen yhteentörmäys viittaa juuri tällaiseen tilanteeseen, jossa esimerkiksi talouselämän päättäjien kieli ei välity selkeästi päätösten kohteena oleville ihmisille.

Appaduraita on kritisoitu esimerkiksi siitä, että hän näkee viiden globaalivirran olevan yhtäläisiä vahvuudessaan tuottaa seurauksia (Heyman & Campbell 2009). Kemijärven tapauksessa virrat eivät olleet yhtäläisen voimakkaita, vaan tehtaan lähdön taustalla olivat ideologinen, finanssi- ja tekninen globaalivirta. Massaliikkeen voidaan katsoa ottaneen osaa mediavirran muotoutumiseen, jolla tosin ei ollut vaikutusta Stora Enson tehtaan sulkemispäätökseen. Lisäksi Massaliikkeen synnyn voidaan katsoa edustavan ruohonjuuritason globalisaatiota sekä vastaideologiaa Stora Enson markkinapohjaiselle päätöksenteolle (kuva 1).

Pohdintaa globaalivirtojen paikallistumisesta

Haastatteluja analysoitaessa huomasimme niistä nousevan esiin asioita, jotka eivät sopineet Appadurain teoriaan. Erityisesti paikkaan ja paikallisuuteen liittyvät asiat näyttäytyivät tärkeinä. Paikka ja paikallisuus näyttäisivät muokkaavan globaalivirtoja, mutta miten paikkojen vaikutusta globaalivirtoihin voisi käsitteellistää? Esittelemme seuraavaksi Appaduraita kohtaan suunnattua paikkapohjaista kritiikkiä ja annamme paikan käsitteelle määritelmän, joka auttaa ymmärtämään paikkojen suhdetta globaalivirtoihin. Käytämme Kemijärven tapausta valottamaan näitä käsitteellisiä huomioita.

Appaduraita on kritisoitu siitä, että hänen mukaansa globaalivirrat ovat kaoottisia ja ennalta arvaamattomia. Nykyinen globalisaatio ei kuitenkaan eroa niin radikaalisti historiallisesta globalisaatiosta kuin Appadurain esittää: nykyinenkään globalisaatio ei johda ”paikattomuuteen”, vaan virrat ovat sidoksissa paikkoihin, eivätkä ne siten ”hävitä” paikallisuutta. Globaalivirrat voivat uusintaa paikkalähtöisiä prosesseja sen sijaan, että jyräisivät paikallisen erilaisuuden alle (Heyman & Campbell 2009).

Yksi käsitteellinen mahdollisuus huomioida paikan vaikuttavuus suhteessa Appadurain teoriaan olisi määritellä uusi paikka- tai ympäristöpohjainen globaalivirta. Esimerkiksi Kari Paakkunainen (1999) on esittänyt, että Appadurain viiden virran lisäksi voidaan puhua myös kuudennesta virrasta, ”ecoscapesta”, joka huomioisi ympäristöön liittyvät seikat (ks. myös Rönkä 2010). Kuitenkin

sa, ja 3) paikatunteesta (*sense of place*), joka ihmisillä on suhteessa paikkaan. Miten Appadurain virrat ovat kytköksissä näihin paikan ulottuvuusiin Kemijärvellä?

Finanssivirrasta puhuttaessa ajatellaan usein, että pörssikaupat ja spekulatiot sekä halpa työvoima ohjaavat pääomien virtoja (esim. Appadurai 1996: 34; Castells 2003: 316–317). Harvoin kuitenkaan puhutaan paikasta pääomavirtojen ohjautumiseen vaikuttavana tekijänä. Stora Enson päätöksiä ja eri paikkoihin liittyviä taustoja tarkastelemalla voidaan kuitenkin sanoa paikoilla olevan merkittävä vaikutus pääomavirtojen ohjautumiseen. Sellun tuottaminen trooppisen alueen eukalyptusviljelmillä verotuseduin on kaksi kertaa kannattavampaa Suomeen verrattuna (Pakkasvirta 2008: 42). Tästä näkökulmasta katsottuna ei olekaan yllätys, että Stora Enso ilmoitti aikovansa kolminkertaistaa sellunvalmistuksen Etelä-Amerikassa laajentamalla nykyistä Brasilian tehdasta ja rakentamalla tehtaata Uruguayihin. Pohjois-Eurooppaan verrattuna tropiikissa saadaan sellun raaka-ainetta noin kymmenkertainen määrä, mikä tarkoittaa tuotantokustannusten olevan yhtä lailla kymmenen kertaa pienemmät kuin esimerkiksi Suomessa. Plantaasisellu on halpaa, ja miljardin maksava sellutehdas maksaa itsensä muutamassa vuodessa takaisin. Tämä johtuu siitä, että sellun markkinahinnat määräytyvät edelleen perinteisen ja kalliin havusellun mukaan (YLE 2010).

Tämän esimerkin kautta näyttäisi siltä, että Agnewin (1987) paikan ensimmäinen ulottuvuus, sijainti suhteessa muihin paikkoihin, olisi ollut merkittävässä osassa Kemijärven sellutehtaan kohtaloa ja finanssivirtoja pohdittaessa. Esimerkiksi Etelä-Amerikan ilmasto suhteessa Suomeen on aivan erilainen, ja tämä erillisuus luo kannustimia pääomavirtojen liikkeille. Tästä näkökulmasta näyttäisi siltä, että usein abstrakteina pidetyt finanssivirrat ovat ainakin osittain kiinnittyneitä tiettyihin paikkoihin ja sijainteihin.

Tekniseen virtaan voidaan katsoa kuuluvan myös puunkasvatuksessa sekä kuljetuksissa käytettävä teknologia. Kuljetuskustannusten pienentymisellä on ollut suuri merkitys tavaroiden liikuttamisen edistämiseksi ja siten myös tuotannon sijoituspaikkojen valinnassa (ks. Jensen 1994; Levinson 2006). Valmiin massan kuljetuskustannukset ovat hyvin pienet, ja sellua on helppoa ja edullista kuljettaa pitkiä matkoja sitä vaurioittamatta (YLE 2010). Lisäksi puuplantaasien maissa puupellot sijaitsevat tehtaata vieressä, eikä niitä tarvitse kuljettaa pitkiä matkoja, kuten Suomessa. Raakapuun kuljetus on melko kallista, mutta samalla se myös

työllistää paljon ihmisiä. Juuri kuljetuskustannusten korkean hinnan vuoksi haastatellut kritisoiivatkin sitä, että raaka-aineen keskellä oleva tehdas suljetaan, kun Kemin ja Oulun tehtaille kuljetusmatkat pitenevät edelleen. Voidaankin todeta, että sellutehtaan tuotantoketjun myönteiset työllistävät vaikutukset ovat osaltaan riippuvaisia raaka-aineen kuljetusmatkasta, joka puolestaan johtuu paikan ominaisuuksista: korjuualueen laajuudesta, joka on riippuvainen esimerkiksi alueella kasvavista puulajeista ja niiden kasvunopeudesta, sekä sataman ja korjuualueen välisestä etäisyydestä. Tässä voidaan nähdä Agnewin (1987) tapahtumapaikan, paikallisen toimintaympäristön, olleen vuorovaikutuksessa teknisen virran kanssa ja vaikuttaneen Etelä-Amerikkaan suuntautuneisiin investointipäätöksiin.

Ideologiseen virtaan ja erityisesti ruohonjuuritason globalisaatioon liittyen on mielenkiintoista, miten Massaliike työskenteli yhdessä brasilialaisen kansalaisjärjestön kanssa. Globalisaation kielteisiä vaikutuksia vastustavien liikkeiden vaikuttavuuden lisäämiseksi työntekijöiden oikeuksiin ja ympäristöön pohjaavien liikkeiden on hedelmällistä yhdistää voimansa (Jessop 2001). Työntekijöiden oikeuksiin ja ympäristöön pohjaavat liikkeet ovat kuitenkin usein erilaisia eivätkä yhteydessä toisiinsa. Ympäristöliikkeiden ja työntekijöiden oikeuksia puolustavien liikkeiden eriytyminen ei kuitenkaan ole välttämätöntä vaan tapauksesta riippuvainen (Prudham 2008).

Kemijärven tapauksessa Massaliikkeen ristiriidat Greenpeacen kanssa Suomessa johtivat perinteiseen eriytymiseen ympäristöä ja työntekijöiden oikeuksia painottavien liikkeiden välillä. Ottaen huomioon Greenpeacen vaikutuksen myös Stora Enson markkina- ja mediapohjaisten kampanjoidensa kautta (Lawrence 2007) olisi ollut mielenkiintoista nähdä, olisivatko Massaliike ja Greenpeace, tai joku muu vaikutusvaltainen ympäristöliike, pystyneet yhdessä vastustamaan neoliberaaliin ideologiaan pohjaavaa tehtaata sulkemispäätöstä. Esteenä mahdolliselle yhdistymiselle oli ainakin Greenpeacen viimevuosien kampanjoiden aiheuttama kitka metsäteollisuuden kannattajien ja vastustajien välillä. Ideologiselle virralle ja koalitioiden syntymiselle eri toimijoiden välille voidaankin katsoa olevan tärkeää, että koalitiossa olevien toimijoiden ympäristö- tai paikkasuhde on samansuuntainen. Näin ympäristö- ja paikkasuhde muodostavat myös tärkeän osan ideologiaa, joka puolestaan saattaa ohjata toimijoiden käyttäytymistä ja mahdollista voimien yhdistämistä. Tämä pohdinta Massaliikkeen ja Greenpeacen

paikka- tai ympäristösuhteista vaikuttaisi sopivan hyvin Agnewin (1987) paikan kolmanteen ulottuvuuteen. Tietty kokemuksellisesti rakentunut suhde paikkaan muokkasi ruohonjuuritason globalisaatiota ja Massaliikkeen mahdollisuuksia yhdistää voimansa eri toimijoiden kanssa. Globalisaatiokieltainen ideologia ja sen vaikuttavuus oli näin osaltaan paikkasidonnainen.

Edellä käsitellyt globaalivirtojen suhteet paikkaan osoittavat, että virrat eivät ole kaottisia ja ennalta arvaamattomia, vaan esimerkiksi paikkaan liittyvät seikat määrittävät niiden suuntia. Appadurain innoittamassa globalisaatioteoreettisessa kirjallisuudessa tulisikin tarkastella myös paikan vaikutuksia niin globaaleihin prosesseihin kuin myös niiden virtaamista paikalliselle tasolle.

Kiitokset

Haluamme kiittää Emil Aaltosen säätiotä tutkimuksemme tukemisesta. Lisäksi nimettömien arvioitsijoiden kommentit paransivat käsikirjoitustamme.

Lähteet

- Agnew, John (1987). *Place and politics: the geographical mediation of state and society*. Allen and Unwin, Boston & London.
- Alaluusua, Kari (2007a). Työntekijät tarvitsivat kriisiapua. *Kaleva* 26.10.2007, 8–9.
- Alaluusua, Kari (2007b). Karvinen sinetöi tehtaan kohtalon. *Kaleva* 1.11.2007, 8.
- Anderson, Benedict (2007). *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän leviäminen ja tarkastelu*. Vastapaino, Tampere.
- Appadurai, Arjun (1996). *Modernity at large. Cultural dimensions of globalization*. University of Minneapolis Press, Minneapolis.
- Appadurai, Arjun (2001, toim.). *Globalization*. Duke University Press, Durham & London.
- Appadurai, Arjun (2001). Grassroots globalization and the research imagination. Teoksessa Appadurai, Arjun (toim.) *Globalization*. Duke University Press, Durham & London, 1–21.
- Appadurai, Arjun (2002). Disjuncture and difference in the global cultural economy. Teoksessa Inda, Jonathan Xavier & Rosaldo, Renato (toim.) *The anthropology of globalization, a reader*. Blackwell, Oxford, 47–65.
- Appadurai, Arjun (2006). Disjuncture and difference in the global cultural economy. Teoksessa Lauder, Hugh, Brown, Philli, Dillabough, Jo-Anne & Halsey, A.H. (toim.) *Education, globalization & social change*. University Press, Oxford, 179–188.
- Burgess, John & Strachan, Glenda (1999). The expansion of non-standard employment in Australia and the extension of employer's control. Teoksessa Felstead, Alan & Jewson, Nick (toim.) *Global trends in flexible labour*. Macmillan Business, Basingstoke, 121–140.
- Castells, Manuel (2003). Global informational capitalism. Teoksessa Held, David & McGrew, Anthony (toim.) *The global transformations reader. An introduction to globalization debate. Second Edition*. Polity Press, Cambridge, 311–334.
- Forsander, Annika, Raunio, Mika, Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004). *Sykeettä ja suvaisevaisuutta. Globaalien osaamisen kansalliset rajat*. Edita, Helsinki.
- Harvey, David (2008). *Uusliberalismin lyhyt historia*. Vastapaino, Tampere.
- Held, David & McGrew, Anthony (2003, toim.). *The global transformations reader. An introduction to globalization debate. Second Edition*. Polity Press, Cambridge.
- Held, David & McGrew, Anthony (2003). The great globalization debate: an introduction. Teoksessa Held, David & McGrew, Anthony (toim.) *The global transformations reader. An introduction to globalization debate. Second Edition*. Polity Press, Cambridge, 1–51.
- Held, David & McGrew, Anthony (2007, toim.). *Globalization theory. Approaches and controversies*. Polity Press, Cambridge.
- Held, David & McGrew, Anthony (2007). Introduction: globalization at risk? Teoksessa Held, David & McGrew, Anthony (toim.) *Globalization theory. Approaches and controversies*. Polity Press, Cambridge, 1–6.
- Heyman, Josiah McC. & Campbell, Howard (2009). The anthropology of global flows. A critical reading of Appadurai's 'Disjuncture and difference in the global cultural economy'. *Anthropological Theory* 9:2, 131–148.
- Honkatukia, Juha & Törmä, Hannu (2005). *Stora Enso Oyj:n Kemijärven sellutehtaan 40-vuotisen toiminnan alueellinen kokonaisvaikuttavuus*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Hulkko, Kustaa (2008). Metsäteollisuus kelluvien kussien maailmassa. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuuden ja maailmantalouden murros 1973-2008*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 344–373.
- Inda, Jonathan Xavier & Rosaldo, Renato (2002, toim.). *The anthropology of globalization. A reader*. Blackwell, Oxford.
- Inda, Jonathan Xavier & Rosaldo, Renato (2002). Introduction: a world in motion. Teoksessa Inda, Jonathan Xavier & Rosaldo, Renato (toim.) *The anthropology of globalization. A reader*. Blackwell, Oxford, 1–34.
- Jensen Eriksen, Niklas (2008). Metsäteollisuus, markkinat ja valtio 1973-1995. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuuden ja maailmantalouden murros 1973-2008*. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 128–179.
- Jensen, Michael C. (1994). The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. *Journal of Applied Corporate Finance* 6:4, 831–880.
- Jessop, Bob (2001). Regulationist and autopoieticist reflections on Polanyi's account of market economies and the market society. *New Political Economy* 6, 213–232.
- Kantola, Anu (2002, toim.). *Maailman tila ja Suomi*. Gaudemus, Helsinki.
- Kantola, Anu (2002). Maailmantalouden monet kasvat. Teoksessa Kantola, Anu (toim.) *Maailman tila ja Suomi*. Gaudemus, Helsinki, 35–110.
- Kasvio, Antti & Nieminen, Ari (1999). *Kilpailu työstä. Tut-*

- kimus globalisaatiosta, maailmanlaajuisesta työpaikkakilpailusta ja Suomen mahdollisuuksista. Tampere University Press, Tampere.
- Kemijärven massaliike (2008). 1.3.2011, <http://www.kemijarvenmassa.fi>.
- Kettunen, Pauli (2008). *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kriittikki*. Vastapaino, Tampere.
- Kofman, Eleonore & Youngs, Gillian (2008). *Globalization. Theory and practice*. Continuum, New York.
- Kuisma, Markku (2008). Mikä kriisi, mikä kumous? Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuuden ja maailmantalouden murros 1973–2008*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 9–28.
- Kuisma, Markku (2008, toim.). *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuuden ja maailmantalouden murros 1973–2008*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Lang, Chris (2008). *Tehtaan varjossa. Selluteollisuus matkalla etelään*. Like, Helsinki.
- Laurila, Hannu (2007). Globalisaatio ja paikallinen julkistalous. Teoksessa Horttainen, Erja & Salo, Raija (toim.) *Kunnat ja globalisaatio*. Kuntaliitto, Helsinki, 44–52.
- Lawrence, Rebecca (2007). Corporate social responsibility, supply-chains and Sámi claims: tracing the political in the Finnish forest industry. *Geographical Research* 45:2, 167–176.
- Lewellen, Ted (2002). *The anthropology of globalization: cultural anthropology enters 21st century*. Bergin & Garvey, Westport, London.
- Levinson, Marc (2006). *The box: how the shipping container made the world smaller and the world economy bigger*. Princeton University Press, New Jersey.
- Niskanen, Anssi, Pelkonen, Paavo & Vartiainen, Perttu (2005). Tulevaisuuden muutostekijät. Teoksessa Niskanen, Anssi (toim.) *Menestyvä metsäala ja tulevaisuuden haasteet*. Metsälehti, Helsinki, 11–21.
- Ojala, Jari (2008). Pankkileireistä kansainvälisiin jättiyhtiöihin. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) *Kriisi ja kumous. Metsäteollisuuden ja maailmantalouden murros 1973–2008*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 193–229.
- Paakkunainen, Kari (1999). Nuoret yksilöt – 'globaali' mediademokratia. Teoksessa Rummukainen, Kari & Berger, Johanna (toim.) *Pathways to Democracy*. 19.5.2011, <http://www.akatemia.org/projektit/pathways/contents.htm>
- Pakkasvirta, Jussi (2008). *Pulp & fiction. Tarinoita globalisaatiosta ja sellutehtaasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Patomäki, Heikki (2007). *Uusliberalismi Suomessa*. Helsinki, WSOY.
- Pikkarainen, Juha (2008). *Kapinakenraalin päiväkirja. Kertomus Kemijärven tehtaan alasajosta*. Like, Helsinki.
- Peltola, Taru (2008). Mitä Kemijärven sellutehtaan lakkauttamispäätös kertoo raaka-aineen hallinnan merkityksestä ja metsäalanuusiutumiskyvystä. Teoksessa Niskanen, Anssi, Donner-Amnell, Jakob, Häyrynen, Simo & Peltola, Taru (toim.) *Metsän uusi aika. Kohti monipuolisempaa metsäalan elinkeinorakennetta*. Joensuun yliopisto, Joensuu, 261–262.
- Pesonen, Miia & Westermarck, Harri (2001, toim.). *Rajaton maailma. Globalisaation uhut ja mahdollisuudet*. Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta, Helsinki.
- Prudham, Scott (2008). Tall among the trees: organizing against globalist forestry in rural British Columbia. *Journal of Rural Studies* 24:2, 182–196.
- Pöyry ja Metsäteollisuus ry (2010). *Maaailman suurimmat metsäteollisuusyritykset*. 25.2.2011, http://www.metsateollisuus.fi/tilastopalvelu2/tilastokuviot/Perustietoa/Julkinen-FI/a30SuomalainenMets%C3%A4teollisuusMaailmassa_008.ppt
- Raman, Ravi, K (2007). Community-Coca-Cola interface. Political-anthropological concerns on corporate social responsibility. *Social Analysis* 51:3, 103–120.
- Rytteri, Teijo (2004). Metsäsektorin eturyhmät ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Teoksessa Lehtinen, Ari & Rannikko, Pertti (toim.) *Leipäpuusta arvopaperia. Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*. Metsälehti, Helsinki, 45–74.
- Rytteri, Teijo (2009). Valtionyhtiön yhteiskunnallinen hyväksyttävyys – tapaus Kemijärven sellutehdas. *Terra* 121:4, 273–284.
- Rytteri, Teijo (2010). Tehdasyhdyskunnat ja metsäteollisuuden rakennemuutos: vertailukohteina Kemijärvi, Suomi ja Pine Falls, Kanada. *Alue ja Ympäristö* 39:2, 3–15.
- Rönkä, Anna (2010). *Abneus ja ainainen voitontavoittelu. Globalisaatio Kemijärvellä Stora Enson lakkautetun sellutehtaan työntekijöiden kokemana*. Oulun yliopisto, Oulu.
- STT (2008). Stora Enso pahentaa ruokakriisiä. *Kaleva* 22.5.2008, 14.
- Taloussanommat (2010). *Stora Enso uskoo Etelä-Amerikan selluun*. 5.4.2011, <http://www.taloussanommat.fi/perusteollisuus/2010/03/01/stora-enso-uskoo-etela-amerikan-selluun/20103093/12>
- Väyrynen, Raimo (2001). *Globalisaatiokriittikki ja kansalliset liikkeet*. Gaudeamus, Helsinki.
- Yang, Mei-Hui Mayfair (2000). Putting global capitalism in its place. Economic hybridity, Bataille, and ritual expenditure. *Current Anthropology* 41:4, 477–495.
- YLE (2010). *Tausta: Selluteollisuus investoi yhä kiiivaammin Etelä-Amerikkaan*. Yle Uutiset, 12.3.2011, http://yle.fi/uutiset/talous_ ja_politiikka/2010/03/selluteollisuus_investoi_yha_kiivaammin_etela-amerikkaan_1495212.html
- Ylä-Anttila, Pekka (2007). Talouden globalisaatio. Ketkä voittavat? Teoksessa Pesonen, Miia & Westermarck, Harri (toim.) *Rajaton maailma. Globalisaation uhut ja mahdollisuudet*. Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta, Helsinki, 71–82.